

VÍZIE verus SKUTOČNOSŤ obnova neologickej synagógy v rokoch 1948 až 2015

spracovala: Mgr. Andrea Moravčíková, Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica, pracovisko Lučenec

V publikácii venovanej synagógam Slovenska sa píše: „Za najväčšou synagógou na Slovensku sa musíme vydať do srdca Novohradu – Lučenca. Napriek tomu, že je obklopená panelákmi a chátra, pôsobí ohromujúcim dojmom.“ V súčasnosti tento citát ešte stále platí, ale našťastie už bez slova „chátra“, je čiastočne obnovená. Predkladané spracovanie témy sprostredkuje čitateľovi doteraz neznáme informácie o víziách a osude obnovy tejto famóznejšej stavby v dobe, keď patrila mestu Lučenec a jeho právnym predchodcom (napr. MNV – mestský národný výbor Lučenec).

Synagóga ako centrum náboženského a verejného života židovskej obce mala pôvodne tri nosné funkcie - bola miestom náboženských obradov, školou náboženských zákonov a miestom verejných rokovaní. Pokiaľ nie je v stavbe prítomná Tóra a nevykonávajú sa v nej náboženské úkony, nie je už posvätným miestom. Výstavba, hierarchické usporiadanie, vybavenie, je prísne tradičné a predpísané náboženským zákonom Halachou.

Posledným mementom židovského ghettá (štvti) v Lučenci zostala synagóga. Príbeh synagógy začal pre mňa 28. apríla 2000, keď sa mi podarilo s fotografom Michalom Hankom na fotografiách zdokumentovať aktuálny stav zničeného interiéru. Ešte sme zachytili posledné vstupné drevené dvere s mosadzným soklovým chráničom a kovové zábradlie schodísk. Nezachránila som ich, skončili na smetisku a v zberných surovinách. Postupne som začala zhromažďovať údaje, materiály viažuce sa k stavbe. Motiváciou boli aj stretnutia s Jurajom Ernstom zaujímavým sa o židovské pamiatky v Lučenci a reštaurátorom, lokálpatriotom Miroslavom Janštom, ktoré vyústili do žiadosti mestu Lučenec o odkúpenie, prípadne dlhodobý prenájom synagógy. Neuspeli sme. Mesto Lučenec ju v roku 2002 predalo inému záujemcovi, ktorého prezentované, podľa mňa nereálne ciele len zintenzívnili moje angažovanie o jej záchranu.

V archívoch rôznych inštitúcií som vypátrala informácie o plánoch obnovy a využitia synagógy od konca 40. rokov 20. storočia.

V priebehu roka 1948 ponúkla Židovská náboženská obec (ďalej „ŽNO“) v Lučenci synagógu mestu Lučenec na predaj. K samotnému predaju došlo v decembri roku 1948. Kúpna cena bola stanovená na 2 108 294,30,- Kčs. Z tejto sumy mesto vyplatilo dlžobu 1 600 000,- Kčs Investičnej banke, národný podnik Praha (prevzala agendu Zemskej banky v Prahe), ktorej bola daná synagóga ako zábezpeka už v roku 1928. Zvyšnú sumu dostala ŽNO. Podľa kúpnej zmluvy ŽNO uvádzala dôvody odpredaja: stavba synagógy, na výstavbu ktorej si zobrali úver bola vojnou poškodená a neboli schopní ju opraviť; „konečne odpredáva odprevádzateľka (ŽNO) synagógu preto, lebo následkom rasovej perzekúcie počet členov klesol na 1/10-nu a tomuto počtu vyhovuje aj druhá menšia, v meste jestvujúca synagóga“. Mesto Lučenec v dôvodovej správe uvádza, že túto stavbu kupuje preto, lebo „kúpa je výhodná, nakoľko za lacný peniaz mesto príjde k hotovej budove, vystavenia ktorej by vyžadovalo dnes

20 000 000,-Kčs.“ Z tohto obdobia sa zachovali podrobné zamerania a výkresy exteriéru, interiéru stavby so zakreslením mobiliáru. Autorom zameraní a grafickej dokumentácie bol mestský technický radca Ing. Pohronský. Zaznamenal kapacitu synagógy na 442 sedadiel pre ženy a 600 sedadiel pre mužov. Na ženskej empore boli nad časťou foyeru (predsiene) sedadlá na stupňovitých plošinách. Niektorí autori omylom toto zameranie uvádzajú ako originály projektov L. Baumhorna.

Leopold (Lipót) Baumhorn, projektant „krásnych synagóg v Uhorsku“, nebol nováčikom. V porovnaní so synagógou v Segedíne (Szegede), ktorá je vyvrcholením jeho architektonickej tvorby je synagóga v Lučenci jeho poslednou veľkolepou realizáciou. Synagógou v Segedíne architekt naplnil všetky invencie inšpirované orientálnou architektúrou, naplno rozvinul architektonickú a dekoratívnu tvorivosť. Počas svojej tvorby preferovaný okázalý orientálny princíp „horror vacui“ (strach z prázdnoty), v Lučenci skromne zjednodušil do architektonickej podoby so zachovaním autorského rukopisu. L. Baumhorn pravdepodobne ku koncu svojej aktívnej tvorby prechádzal k striedmym formám vychádzajúcim z „národných štýlov“. Synagóga bola postavená za sumu 1 400 000,-Kčs a jej výstavba trvala necelých 18 mesiacov.

Osud synagógy negatívne ovplyvnilo dianie v 50. rokoch 20. storočia. Záujem obchodného národného podniku VESNA v roku 1951, využívať objekt na skladové priestory, mesto ešte odmietlo z dôvodu, že stavbu plánovalo prestavať na mestské divadlo a koncertnú sál.

V roku 1956 sa Výkupný podnik n. p. sťažoval rade MNV Lučenec na nevhodné využitie synagógy, podobne ako budovy bývalého kina APOLLO ako sklad obilia a požadoval jej uvoľnenie pre verejné účely.

Pravdepodobne sa stavba v rokoch 1948 až 1980 využívala ako sklad obilia Poľnohospodárskeho nákupného závodu a podľa útržkov správ bola vo veľmi zanedbanom stave.

V roku 1962 MNV Lučenec plánovalo rekonštrukciu a adaptáciu na kultúrno – estrádne a telovýchovné účely, o čom svedčí vyjadrenie Okresnej vodohospodárskej správy v Lučenci k napojeniu objektu na vodovod a kanalizáciu.

Rekonštrukciou synagógy v Lučenci sa v ročníkovej práci v školskom roku 1965/66 zaoberali aj študenti piateho ročníka VŠ J. Bahna a P. Ďurica v rámci predmetu rekonštrukcia a ochrana stavebných budov. Úlohou bolo rekonštruovať priestor na viacúčelovú halu. Autori skonštatovali, že investorom zadané podmienky na halové športy, všestranné účely, koncerty, usporiadanie veselíc a plesov, ľudové zhromaždenia, výstavy, trhy, mládežnícke podujatia a zjazdy sú realizovateľné. Do návrhu nevedeli začleniť ihriská väčších rozmerov hlavne pre basketbal. Návrh koncipovali tak, aby sa v čo najmenšej miere zasahovalo do exteriéru, iba na priečelí by sa „objavili veľké sklenené vstupné dvere so závetrím“. Zo vstupného foyeru by sa sprístupňovali sála, balkón, šatňa a WC. Sála bola v návrhu riešená v modernom štýle, zodpovedajúcom novej prevádzke. V západnej časti sály navrhovali umiestniť javisko. Priestor sály mali osvetľovať len okná druhého podlažia a nepriame osvetlenie, skryté za

drevenými obkladmi. Na poschodí uvažovali so sedením v boxoch. Priestor nad foyerom mal byť využitý na kuchyňu s priamou náväznosťou na bar. Záverom sa pohoršovali nad súčasným užívaním stavby ako skladu obilia, a že „táto stavba ostala tak dlho nepovšimnutá“.

V rámci plánovanej generálnej opravy synagógy realizoval z dôvodu prístavby Stavoprojekt v Banskej Bystrici v roku 1967 inžiniersko - geologický prieskum podlažia. V tomto zámere sa mala pristavovať prízemná budova vstupov, sociálnych zariadení a výťahu. Spodná voda bola zistená v hĺbke cca 1 -1,50 m a ustálila sa na - 0,80 m pod úrovňou terénu. Vo vyhodnotení bolo stanovené, že pôda je vhodná, ale vztlaková podzemná voda je pomerne vysoko a treba s ňou počítať.

V tom istom roku si Krajský projektový stav v Bratislave objednal posudok strešnej konštrukcie z dôvodu reštaurovania synagógy do pôvodného stavu. V decembri roku 1967 skonštatovali, že stavba má vytlčené okná, prederavenú strechu a lokálne poškodené murivo. Na streche boli evidentné poruchy a zatekania dažďovou vodou spôsobené črepinami granátov a strelami z čias II. svetovej vojny. V miestach zatekania boli na strešnej a stropnej konštrukcii zdegradované stavebné materiály. Vo vyhodnotení skonštatovali stav strechy, až na pár lokálnych poškodení ako veľmi dobrý.

V roku 1968 spracoval scénografický ústav Praha, architektonický ateliér pod vedením Ing. arch. Miloslava Maxa, návrh prevádzkovo-technického riešenia adaptácie synagógy na kultúrne a spoločenské stredisko mesta Lučenec. Tento návrh obsahoval aj scénické osvetlenie, scénické mechanizácie a priestorovú akustiku. V popise objektu konštatujú, že „je to objekt pomerne mladý a svojí architektonickou hodnotou není obzvlášť dôležitý z hľadiska ochrany.“ Výsledná štúdia riešila: „stará budova bude 3 podlažní, nepodsklepená. 2 podlaží probíhajú po celom pôdorysu objektu pouze zadní část za balkonem je 3 podlažní. Nová část /přístavba/ je 2 a 3 podlažní. Celá přístavba bude podsklepena. Přední nástupní část s restaurací je přízemní, boční přístavba má 2 nadzemní podlaží. Po konstruktivní stránce je přední část rozdělena na osový modul 2 x 12 m s dobetónovaním. Boční přístavba – která je konstruktivně jednotrakt a dispozičně dvojtrakt má rozpon 9 m.“

Konkrétny projekt bol spracovaný v roku 1969. Úpravou stavby bol poverený architekt Dr. Ing. Karol Chudomelka od investora Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti, strediska Banská Bystrica. V popise aktuálneho stavu uvádzal, že objekt ešte stále slúžil na uskladňovanie obilia a nebol doteraz upravovaný. Upozorňoval na stav strechy, na ktorej je nutné v čo najkratšom čase vymeniť strešnú krytinu. V popise stavby zaznamenal, že „dlážka na prízemí je terazzová a z keramických dlaždíc, okrem apsidy, kde je palubovka. Schody majú umelo-kamenný povrch, podesty sú z liateho terazza. Dlážka empory je palubová. Krytina je na hlavných strechách aj na kupolách azbesto-cementová. Na kupolách je tvorená z malých eternitových šupín. Okná pokiaľ sa zachovali, sú z valcových oceľových profilov, jednoduché, zasklené farebným sklom do olova. Dvere sú výplňové s vyrezávanými lištami. Omiety sú štukové, bohato zdobené ornamentami zo sadry a keramiky. V značnom počte sú použité aj kamenné profilované články“. Ďalej zdôrazňuje, že „synagóga sa nachádza v centrálnej oblasti, nie je rušená dopravou – stojí v pomerne tichej ulici. Hmota stavby

dominuje nielen bezprostrednému okoliu, ale hrá dôležitú úlohu aj v panoráme celého mesta a napomáha k vytvoreniu charakteristickej siluety Lučenca. Plochy okolo synagógy sú zastavané nízkou zástavbou, prevažne obytného charakteru. Podľa smerného územného plánu mesta Lučenca sa neuvažuje v blízkosti stavenišťa s výstavbou nových objektov.“ V samotnom návrhu riešil adaptovať objekt pre programové využitie od športových hier a súťaží halových športov, koncerty všetkého druhu, usporiadanie ľudových veselíc, plesov, ľudové zhromaždenia, politického, kultúrneho, športového, školského zamerania, výstavy, trhy pre obyvateľov s kapacitou cca 500-600 ľudí. K tomuto účelu predpokladal nutnú trojpodlažnú prístavbu, v ktorej situoval prevádzkové priestory. Vylučoval umiestnenie pomocných priestorov pod zemou, pre vysoký stav spodnej vody. Prístavbu riešil v severnej časti objektu. Projekt riešil aj interiérové horizontálne spojenie do dvoch samostatných sál, ktoré by vytvoril prepojením empory. V apside navrhoval umiestniť nákladný výťah. V sále na poschodí riešil balkón, kvôli ktorému navrhoval odstrániť rabcový klenebný systém a realizovať rovný strop.

V 60. rokoch 20. storočia bola synagóga zapísaná v Štátnom zozname kultúrnych pamiatok pod ev. číslom Ss/455. V roku 1977 bola navrhnutá Slovenským ústavom pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody požiadavka na spracovanie Zásad pamiatkovej úpravy objektu bývalej synagógy v Lučenci. Z tohto zámeru už bolo zjavné, že je potrebné jej zachovanie, pretože „vykazuje umelecko-historickú a architektonickú hodnotu, spočívajúcu v jej architektonickom, slohovom výraze, pôvodnej dispozícii priestorov, základnom stavebno-konštrukčnom systéme a materiáloch“. Tieto fakty mali byť zohľadnené pri navrhovaných úpravách.

Archívne dokumenty ďalej odkazujú na rok 1982, kedy sa konali v Lučenci Majstrovstvá sveta v parašutizme a bolo nutné realizovať opravu niektorých pamiatkovo chránených stavieb, kalvínskeho kostola, synagógy, kaštieľov Lučenec – Vidiná a Podrečany. V tom istom roku rozhodnutím Ministerstva kultúry SSR č. 1463/82-32 bola synagóga vyradená z ústredného zoznamu pamiatok. V rámci asanačného plánu sa mala, tak ako okolitá zástavba priľahlých ulíc zbúrať aby sa uvoľnilo priestranstvo pre výstavbu panelových domov. Prispela k tomu aj výstavba hotela v jej bezprostrednej blízkosti. Vďaka iniciatíve niektorých jednotlivcov bol v roku 1985 Krajským ústavom štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Banská Bystrica vypracovaný Ing. arch. Jurajom Dobrockým návrh na zapísanie objektu „Synagóga Lučenec“, Adyho ul. č. 1 do Štátneho zoznamu nehnuteľných kultúrnych pamiatok a zapísaná bola pod číslom 3507/0.

V roku 1990 poveril vypracovaním projektu rekonštrukcie a obnovy pamiatky synagógy Lučenec ONV (Okresný národný výbor) Lučenec Projektový ústav kultúry Bratislava. Predpokladaný termín na obnovu bol navrhnutý na 36 mesiacov (1992-1995) s finančným nákladom 69 887 000,- Kčs. Sprievodná správa uvádza, že objekt bol čiastočne rekonštruovaný. Opravy realizované v rokoch 1975 až 1980 sa zamerali na najnutnejšie zabezpečenie objektu pre využitie na skladové priestory. Od roku 1980 bol objekt bez funkčného využitia. Objekt bol vo veľmi zlom až havarijnom stave a vyžadoval urýchlené statické zabezpečenie niektorých porušených konštrukcií. Podľa statického posudku

vypracovaného Ing. Ďuricom zo Stavoprojektu Banská Bystrica 27. júla 1985 budova nevykazovala poruchy zapríčinené nerovnomerným sadaním, čo svedčilo o správnom založení stavby.

V tomto čase už stál hotel Pelikán a okolitá komplexná bytová výstavba. V rámci urbanistického hľadiska sa mala sledovať nevyhnutná potreba organického zapojenia synagógy do nového funkčno-obsahového využitia. Prioritou bolo prepojenie v polyfunkčných vzťahoch s priestorovými štrukturálnymi súvislosťami a ostatnou mestskou občianskou vybavenosťou.

V roku 1993 si mesto Lučenec objednalo tesárske práce na zabezpečenie stropu foyeru, zamurovanie všetkých vstupov do objektu, zaistenie hlavného vstupu proti vlámaniu, prečistenie dažďových zvodov a vyčistenie areálu od náletovej zelene a buriny v celkovej investícii 100 000,-Sk. V roku 1994 sa malo pokračovať v odvodňovaní stavby. V tomto istom roku firma PRODIS Bratislava vypracovala projekt statického zabezpečenia a zrealizovala prieskum zavlhnutia. V správe sa uvádza: „Prieskumom a následným posúdením príčinných súvislostí medzi trhlinami v obvodovom nosnom murive juhozápadného schodiskového priestoru, druhom zeminy v základovej škáre a spôsobom jej ochrany voči zatekaniu sme dospeli k záveru, že sanácia základov nie je nutná.“ Tak isto konštatovali dobrý stav železobetónových konštrukcií a nebola potrebná ich sanácia. Poškodené boli klenby z dôvodu zatekania. V technickej správe určili postup najnevyhnutnejších prác a navrhli „okamžite zabezpečiť odborné zobrať vzorov ešte existujúcej štukovej výzdoby s ich presným zameraním a zakreslením ich situovania do dokumentácie súčasného stavu. Okenné otvory zabezpečiť hustejšou oceľovou mrežou.“

V roku 1994 mesto Lučenec uznesením mestského zastupiteľstva č. 116/94 zriadilo „Nadáciu na záchranu a obnovu židovskej synagógy v Lučenci“. Pravdepodobne v tomto období mesto Lučenec získalo finančné prostriedky vo výške 5 000 000,-Sk zo stávkovej kancelárie MATES, ich použitie bolo rozdelené na dva roky. V roku 1996 už zo štátneho rozpočtu prostredníctvom fondu „Pro Slovakia“ mesto dostalo 2 500 000,-Sk, z ktorých vlastník vykonal čiastočné opravy krovov a stropov za stánkom Tóry. Všetky práce mali byť realizované podľa návrhov firmy PRODIS Bratislava. Stavbu bolo potrebné uzatvoriť zamurovaním otvorov s výnimkou jedného vstupu. Pravdepodobne sa v tomto období vymenila aj strešná krytina za medený plech kladený v pásoch. Vymenili sa odkvapové žľaby a zvodky a zaústili sa do kanalizácie.

V apríli roku 2002 vypracoval Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica, pracovisko Lučenec na základe žiadosti mesta Lučenec dokument „Zásady pamiatkovej ochrany Neologickej synagógy Lučenec“, v ktorom mapoval všetky dochované súčasti architektúry spolu s detailmi. Súčasne stanovil podmienky, za ktorých bude možné objekt rekonštruovať. Podkladmi elaborátu boli staršie merania a bohatá fotografická dokumentácia.

V tomto čase Juraj Ernst, Miroslav Janšto a Andrea Paučová v zastúpení mimovládnej organizácie NÁŠ DOMOV intenzívne rokovali o kúpe, prípadne prenájme synagógy, z dôvodu vytvorenia multikultúrneho európskeho centra. Mestské zastupiteľstvo odsúhlasilo

27. júna 2002 predaj synagógy firme AVANT a. s. za 100 000,-Sk. Znalecký posudok bol ku dňu 07. júla 2002 vypracovaný na čiastku 6 082 570 ,-Sk. V kúpnej zmluve podpísanej 20. novembra 2002 sa nový vlastník zaviazal realizovať vzdelávacie centrum prepojené na kongresové centrum Reduta, postupne s novými zámermi pre budovanie základnej infraštruktúry vysokej školy. Rekonštrukčné práce na objekte Synagógy mal ukončiť do konca roka 2006.

Firma AVANT a.s. predložila v októbri 2002 KPÚ Banská Bystrica prvú štúdiu rekonštrukcie objektu spolu s príslušnými pozemkami. Štúdiu zastrešoval architekt Dr. Ing. Josef Hidasi. V sprievodnej správe popisoval cieľ obnovy s dôrazom na obnovu funkčnosti „aby budova – okrem realizácie oltára – opätovne bola vhodná aj na občasné židovské náboženské obrady, bohoslužby“. Potrebné technické zázemie umiestnil do existujúcej priestorovej štruktúry stavby. Zachoval veľkú centrálnu sálu zdôrazňujúcu dominanciu kupoly. Vo foyeri umiestnil po stranách šatne. V sále boli riešené priestory s doplnkovou funkciou s možnosťou organizovania prednášok, besied, javisko situoval do priestoru bývalého stánku Tóry. Empory mali byť využité ako miestnosti a pracovne vedeckých pracovníkov. V tomto období zaujímalo vlastníka objektu aj „vyrovnanie“ Adyho ulice z dôvodu vysadenia pamätného parku. Zo západnej strany navrhoval „stĺporadie“ ukončujúce areál synagógy. Vlastník mal záujem aj o vytvorenie suterénu pod celou stavbou, s umiestnením zázemia.

Myšlienky: „Zanedbane a osirelo stojí budova Synagógy v Lučenci, akoby uprostred nejakej mestskej púšte. Samotná budova aj vo svojej schátraosti je impozantná, je mementom holokaustu, symbolom, ktorý odovzdáva živý odkaz, ktoré by nevedel lepšie vystihnúť žiadny umelec.“ sú niekoľkokrát opakované v rôznych materiáloch firmy AVANT.

V roku 2003 generálny riaditeľ AVANT a. s. Ing. arch. Juraj Dobrocký niekoľkokrát predkladal rôzne zámery obnovy synagógy. V tom istom roku vzniklo záujmové združenie právnických osôb UNIA CAPITOL s cieľom „podporiť vzdelávacie aktivity a kultúrno-spoločenský rozvoj regiónu Novohrad a zvlášť mesta Lučenec, najmä formou pomoci a podpory pri obnove, využití a prevádzkovaní synagógy v Lučenci v zmysle princípov regionálnej politiky EÚ.“ Do tohto združenia malo vstúpiť aj mesto Lučenec. Jednou z požiadaviek združenia bolo, aby sa mesto finančne a personálne zainteresovalo do prípravy a realizácie kultúrnych podujatí organizovaných za účelom získania finančných prostriedkov na obnovu synagógy, najmä predkladania projektov a čerpania fondov Európskej únie.

Po dvoch rokoch rozmanitých návrhov predložili kompetentným úradom projektovú dokumentáciu, už bez realizácie suterénu a doplnenia interiéru priečkami a v roku 2004 získali stavebné povolenie.

V tomto období sa už zaujímala o objekt Pamiatková inšpekcia Ministerstva kultúry a žiadala urýchlené konanie dotknutého štátneho orgánu voči vlastníkovi za zanedbanú údržbu. Sľúbené nápravy sa nikdy nerealizovali.

Mesto Lučenec vyzvalo v roku 2006 k plneniu zmluvných záväzkov najmä s ukončením rekonštrukcie synagógy. Rokovanie s vlastníkom sa začalo komplikovať kvôli transformovaniu firmy AVANT na NEO-A.V.T. a. s..

Pamiatková inšpekcia MK SR v roku 2007 požadovala razantnejší postup voči vlastníkovi, avšak neúspešne, pretože sa firma NEO-A.V.T. a. s. dostala pod konkurzného správcu v Banskej Bystrici.

Synagóga sa v roku 2008 dostala do dražby, v ktorej ju kúpil bratislavský realitný obchodník za 22 000,- eur a v zapätí stavbu s príslušnými pozemkami získal Lučenčan Tomáš Jalovecký. Zámery rekonštrukcie synagógy sa stali reálnymi ďalšou zmenou vlastníka v roku 2010, kedy ju získala spoločnosť Kobra s.r.o., spoločníkov Miloša Kelemena, Dušana Rekšáka a JUDr. Pavla Petráša.

Nový vlastník prezentoval na vstupných rokovaniach s KPÚ Banská Bystrica zámery vytvoriť zo synagógy multifunkčné kultúrne centrum slúžiace širokej verejnosti so zachovaním všetkých kultúrnohistorických, architektonických hodnôt národnej kultúrnej pamiatky.

KPÚ Banská Bystrica určil pre obnovu národnej kultúrnej pamiatky podmienky, za ktorých ju možno rekonštruovať. Najzákladnejšia podmienka bola hmotovo – priestorová integrita pôvodného stavu. Určila sa podmienka pre interiér stavby zachovať pôvodnú pôdorysnú dispozíciu a v priestore hlavnej sály nebolo povolené dostavovanie, pristavovanie, alebo vkladanie nových prvkov. Povolená bola zmena funkcií niektorých priestorov (napr. priestor severného schodiska zmeniť na sociálne zariadenia). Architekti sa museli vysporiadať s daným priestorom a vložiť do neho všetko nevyhnutné pre plynulú prevádzku. KPÚ Banská Bystrica predpísal špecializované výskumy, ktoré mali spresniť starší vývoj objektu. Farebnosť pôvodnej omietky exteriéru a interiéru, rozsah zachovanosti pôvodnej štukovej výzdoby, zachovanie a stav kamenných súčastí architektúry a návrh postupu reštaurovania predmetných častí špecifikoval reštaurátorský výskum.

Projektovú dokumentáciu v roku 2010 pozostávajúcu z architektonickej štúdie, projektu pre stavebné povolenie a realizačného projektu vypracovala levická projekčná kancelária PROART s.r.o. zastrešená Ing. Zsoltom Pappom a Ing. arch. Alicou Tichou, s kolektívom autorov Ing. Ladislav Palacka – vykonávajúci autorský dohľad, Ing. arch. Kristian Szabó a Ing. Lukáš Kusý. Špecializované projekčné práce boli dodávané v statike Ing. Jozef Začka; elektroinštalácie Alexander Leczkési, Kornél Ferenczi; v meraní a regulácii Ing. Dušan Jankovič; elektronickej požiarnej signalizácii Ing. Jozef Čapkovič, Milan Kovačič; vo vode, kanalizácii a plynoinštalácii Ing. Patrik Deák, Ing. Ján Kaniansky, Ing. Timotej Čápek, Ing. Dušan Košík, Mgr. Michal Kováčik; vzduchotechnike Ing. Anton Pohorelský; vykurovaní Ing. Juraj Vrchovský; požiarnej ochrane Ing. Gabriel Kóša; zariadenie na odvod plynu a tepla pri požiari Ing. Marián Dugát, Ing. Marián Belai, Mgr. Jozef Vojtaššák, Ing. Tomáš Krchnák.

V roku 2013 spoločnosť Kobra s.r.o. predala za symbolickú cenu 1,- euro synagógu, pozemok, projektovú dokumentáciu pre stavebné povolenie a realizačný projekt mestu Lučenec. V zmluve sa zaviazali poskytnúť mestu finančné prostriedky vo výške 5% na

spolufinancovanie rekonštrukcie synagógy. Zároveň bola v zmluve zakotvená dohoda o práve spätnej kúpy stavby za 1,- euro pre spoločnosť Kobra s.r.o., ktoré vychádza na rok 2025 (10 rokov po kolaudačnom rozhodnutí).

KPÚ Banská Bystrica odsúhlasil rehabilitovať celkový výraz architektúry s jej výtvarno-estetickými prvkami z doby vzniku, roku 1925. Prioritou tohto postupu bola celková rehabilitácia pôvodného tvaroslovia, členenia fasády, štukovej výzdoby, kamenných prvkov, drevených výplní s kovaním, okenných vitráží, výplní sokla a strešnej krytiny so zvodmi dažďovej vody. Omietky mali byť doplnené v plnom rozsahu, pričom zachované fragmenty štukovej výzdoby by slúžili ako vzor pôvodného tvaroslovia. V súčasnosti sa z plánu rekonštrukcie zrealizoval len exteriér vo finálnej úprave v úrovni strechy s centrálnou kupolou a západné vežičky.

V ďalšej etape obnovy synagógy sa bude rehabilitovať štuková výzdoba v celom predpokladanom rozsahu. Pôvodné zachované prvky budú doplnené novými odliatkami vytvorenými podľa existujúcich originálov. Montáž štukových výtvarných prvkov sa bude realizovať po finálnych úpravách omietok. Sekundárny „vysoký sokel“ v exteriéri objektu, realizovaný pravdepodobne krátko po výstavbe, sa odstránil a obnovil sa pôvodný, nízky sokel, poškodené časti sa nahradili tvarovo a materiálovo podľa zachovaných originálov z umelého kameňa.

Dekoratívne prvky fasády vytvorené z ružového kameňa a symbolizujúce desatoro, umiestnené nad štípmi sedlových striech z každej svetovej strany, sa po očistení, povrchovom skonsolidovaní vrátia na pôvodné miesta. Ostatné dekoratívne prvky z umelého kameňa boli v dobrom stave, len s drobnými mechanickými poškodeniami. Záverečná povrchová úprava exteriéru, s výnimkou prvkov vytvorených z kameňa, bude realizovaná v bielej lomenej farbe. Podobný metodický postup sa zvolil aj pri úprave interiéru.

Výnimku tvorí samostatne vybudovaný Áron ha kodeš (svätostánok na ukladanie Tóry). Svätostánok vybudovaný na východnej stene (mizrach) otočenej smerom k Jeruzalemu predstavuje najdôležitejší prvok interiéru. Architekti stánok vytvorili ako samostatný celok, ktorý koncepčne vytvára uzatvorenie priestoru sály a symbolizuje určité duchovné centrum synagógy. Pôvodná zachovaná hmota bola doplnená novými prvkami. Všetky otvory boli zaslepené a zvýraznené sklenenými tabuľami. Priehľadným líhaným sklom boli zvýraznené a doplnené funkčno-estetické detaily stánku Tóry. Nerealizovala sa pôvodná štuková výzdoba z dôvodu fragmentárneho zachovania a zvolil sa metodický postup voľnejšieho súčasného výtvarného stvárnenia. Zámerom záverečnej povrchovej úpravy technológiou iluzívneho štukolustra bolo vyzdvihnúť umelecký dojem novotvaru Áron ha kodeš, s vytvorením kontrastu medzi ním a zvislými stenami interiéru.

4. júna 2013 získalo mesto Lučenec stavebné povolenie na „Prestavbu synagógy na multikultúrne priestory“. V tomto období sa zintenzívnili rokovania a pripomienkovania realizačnej projektovej dokumentácie. Dlhými konzultáciami sa stanovili konkrétne podoby obnovy s dôvodovými správami. Vstupnými ideovými predpokladmi nastavenia rekonštrukcie

stavby bolo poznanie tvorby autora pôvodného projektu L. Baumhorna osobnou návštevou dvoch jeho stavieb, synagóg v Segedíne a v Budapešti.

Na základe historických fotografií sa určilo, že ako nová krytina bude použitá vlákno-cementová šablóna v sivej farebnosti, diagonálne kladená. Dekoratívne sa odčlenila centrálna kupola vyskladaním obrazca lemujúceho obvod z antracitových šablón. Úžľabia a klampiarske detaily strechy sa zrealizovali z plechu v sivej farebnosti. Pôvodná zinková krytina sa zachovala na jednej vežičke západného priečelia a podľa nej sa vytvorila kópia druhej z titánzinkovej nezvetranej krytiny.

Svetlo osvetľujúce duše modliacich mysteriózne presvetľuje interiér. Na základe tohto princípu sa metodicky určilo, že v interiéri budú farebné prvky tvorené len sklom. O podobe okenných výplní sa viedli zložité a dlhodobé rokovania s odborníkmi. Prijal sa úzus, že na 90% zachované rámy pôvodných okien sa odprezentujú ako mreže z exteriéru, za ne sa v interiéri vložia tzv. bezrámové okná s izolačným dvojsklom a novovytvorená identická kovová konštrukcia sa doplní farebnými sklami na základe historických fotografií. Farby boli vybrané v základnej škále odtieňov modrej, červenej, žltej a zelenej. Tieňovalo sa od tmavej modrej, cez zelenú, žltú až k vrcholu červenej. Keďže nebolo možné zrekonštruovať pôvodnú farebnosť a raster vitráže pristúpilo sa z časového hľadiska k realizácii technológiou UV vytvrdzovania farieb na technické líhané sklo. Návrh a realizáciu vitrážových okien vytvorili manželka Katarína a Igor Valuškovi z Kremnice.

Sklenenú deliacu tabuľu vo foyeri, zobrazujúcu bájneho fénixa navrhla mladá umelkyňa Slávka Prevendarčíková.

Dôležitým dekoratívno-technickým problémom sa v interiéri ukázala kupola. V rámci odvetrania priestoru hlavnej sály sa musela zdvihnúť o pár centimetrov. S tým prichádzali komplikácie ohľadom vytvorenia novej konštrukcie identickej podľa pôvodnej s drobnými úpravami prispôbenými existujúcej situácii. Technologický postup realizácie sklenej výplne kupoly bol zhodný ako pri okenných otvoroch. Tejto výzvy sa zhostil mladý umelec Zoltan Krizsan z Budapešti, ktorý ponúkol niekoľko možností novými technológiami graficky a farebne vyriešiť presvetlenie centrálnej kupoly.

Po obvode interiéru hlavnej sály sa ako nový prvok zrealizoval soklový dubový obklad. Tento prvok okrem estetického hľadiska tvorí aj praktickú ochranu stien a vytvára odvetranie častí sokla zasiahnutých vzliňajúcou vlhkosťou. Vzhľadom k tomu, že sa jedná o úplne nový prvok, inšpirovaný L. Baumhornovým dielom v Segedíne, nebolo potrebné ho zvýrazňovať, preto bol farebne realizovaný v bielo – sivom odtieni.

Vstupné dvere boli vytvorené ako čiastočná kópia podľa historických fotografií a v spodnej časti dverí sa zrealizoval novodobý ochranný kovový sokel. Vzhľadom, k tomu, že na dverách sa aplikovalo tzv. protipanikové kovanie, nebolo možné urobiť kovania a kľučky dôstojné tomuto objektu. Foyer od hlavnej sály oddeľujú novodobé sklenené dvere vytvorené leptaním líhaného skla.

V hlavnej sále sa na základe zachovaných vzoriek vytvorila podlaha z liateho terazza s dominantnou svetlosivou plochou tvorenou bielymi a čiernymi kamienkami. V rámci rozčlenenia terazzovej plochy sa vytvoril jemný pravidelný raster kombinácie tmavších pásov a svetlých štvorcov s centrálnou osadenou kruhovou ružicovou obrazca vytvoreného z kameňa. Kruh tvorí obvod kupoly, štvorec symbolizuje vyvýšenú Bimu (honosný čítací pult), na ktorom sa čítala Tóra. Pochôdzne plochy v synagóge prezentujú pôvodné materiálové prvky, t. j. terazzo dlažbu a drevené dubové dosky v maximálne možnej miere rešpektujúce pôvodné vzory a systém kladenia. Pod súčasnou liatou podlahou sa nachádza podlahové kúrenie (točiace sa okolo podpier, ktoré ostali po priestorovom lešení, pretože z časového dôvodu sa situácia nedala inak vyriešiť), kvôli ktorému bolo nutné vytvoriť dilatácie z kovových nerezových pásikov.

Vzhľadom k plánovaným funkciám stavby sa zachovalo jedno pôvodné schodisko na empori, v južnej časti, na ktorom sa zrekonštruovali schody z umelého kameňa a kovové zábradlie kopírovaním pôvodného. Z originálneho kovaného zábradlia schodiska ostala zachovaná len profilovaná stojka pri nástupe na schodisko.

Koncepčný metodický zámer obnovy synagógy bol ustálený na prezentácii stavby v murive s dôkladným odstránením poškodených častí ložnej malty (tak na 2-3 cm, týmto sa čiastočne odstránili aj škodlivé soli), po mechanickom očistení s následným zakonzervovaním muriva. Pred samotnou realizáciou boli odobrané vzorky na prieskum zasolenia a vlhkosti muriva. V októbri 2013 pracovníci firmy quick-mix k. s. z Brna odobrali 21 vzoriek na chemickú analýzu, z výsledkov ktorých vyplynulo, že „chemické složení poukazuje na výraznou přítomnost hydraulických složek společně s oxidem vápenatým. Lze se tak domnívat, že na objektu použité malty jsou vápenné – s výrazným poměrem hydraulických příměsí, nebo malty vápenocementové, popř. čistě cementové. Zajímavým nálezem je přítomnost oxidu sírového. Jeho původ může být např. v sádrových ozdobných prvcích, popř. použitých sádrových maltách.“ Vo vzorkách bol zaznamenaný vysoký obsah škodlivých solí, ktorý bol spôsobený množstvom vtáčieho trusu a rozkladajúcich sa tiel vtákov.

V maximálne možnej miere sa v interiéri zachoval systém zavesenej škrupinovej klenby a kupoly, ktorý bolo nutné spevniť. Povrchovo poškodené časti klenieb sa doplnili do stavu pod definitívnu štukovú povrchovú úpravu. Centrálna kupola sa po úroveň spodnej kružby zreštaurovala do finálnej podoby. Problematické sa javili vyústenia vzduchotechniky, ktoré nevhodne zasiahli do celkového estetického vyznenia klenieb nad emporami. Prepadnutá klenba nad foyerom sa vybuodovala do pôvodného podoby. Vo foyeri sa obnovili štukové detaily a doplnil jednoduchý rovný strop.

Zároveň so spracovaním realizačnej projektovej dokumentácie bol vykonaný reštaurátorský výskum a spracovaný návrh na reštaurovanie objektu synagógy kolektívom autorov Mgr. art. Miroslavom Janštom, Mgr. art. Rudolfom Borošom a Mgr. art. Štefanom Siváňom s odbornými špecializáciami na reštaurovanie nástennej maľby, štukovej výzdoby a kameňa. Výskumom sa podarilo vyšpecifikovať rozsah sekundárnych zásahov a identifikovať najrozsiahlejšie poškodenia. V intenciách s požiadavkami ideového zámeru, zásadami

reštaurovania, výsledkov analýz vzoriek a rešpektovaním podmienok pamiatkovej starostlivosti stanovili postup špecializovaných prác.

Vypracovaním realizačnej projektovej dokumentácie v roku 2014 boli prípravné projekčné práce pre realizáciu obnovy synagógy ukončené. Vlastník a investor medzičasom získal informácie, že finančné prostriedky na rekonštrukciu synagógy budú iba polovičné z celkového rozpočtu, preto bola obnova rozdelená na dve etapy. Prvá etapa mala byť ukončená kolaudáciou, takže prioritne sa vyberali stavebné rekonštrukčné práce. V druhej etape sa vyšpecifikovali špecializované práce na rekonštrukcii omietok a architektonického tvaroslovia, štukovej výzdoby a detailov z kameňa.

Vízia sa stala skutočnosťou, mesto Lučenec oznámilo, že 1. júna 2015 sa začali realizovať práce na obnove synagógy, po 89 rokoch a 101 dňoch od ukončenia jej výstavby. Zaujímavá je skutočnosť, že práce prvej etapy obnovy boli realizované do 31. decembra 2015 (kolaudačné rozhodnutie bolo vydané dňa 29. decembra 2015). Vo verejnom obstarávaní, ktoré bolo niekoľkokrát napadnuté, úspešne obstála lučenecká firma Kolek s. r. o. Obnova stavby sa dôkladne dokumentovala. Po predchádzajúcich výskumoch a stave poznania pamiatky nás počas rekonštrukcie mohlo prekvapiť len niečo nachádzajúce sa pod zemou - archeologický nález. A stalo sa.

V piatok 19. júna 2015 o 11,53 hod bol dodávateľom stavebných prác Ing. Milanom Mrvom za Kolek s. r. o. (pracovníci firmy Kolek s. r. o., ktorí boli pri objavení J. Toporcer, M. Šul'an, Z. Šimon a P. Gábor) KPÚ Banská Bystrica, pracovisku Lučenec telefonicky oznámený nález kamennej kvádrovej schránky s poklopom v juhovýchodnej časti areálu rekonštruovanej budovy. Bezprostredne po oznámení pracovníci KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Lučenec uskutočnili obhliadku nálezu. Pri obhliadke bolo evidentné, že kamenná schránka sa nachádza v základoch staršej stavby, ktorá zasahuje pod existujúcu stavbu synagógy. Pieskovcový poklop bol už v minulosti poškodený. Po zastavení prác bola schránka otvorená a vo vnútri sa nachádzala sklenená nádoba s tekutým obsahom, v ktorom boli viditeľné mince. Na vrchnáku nádoby sa nachádzal brúsený dedikačný nápis. Z neho bolo zrejmé, že predmetná časová schránka sa historicky viaže k staršej stavbe synagógy postavenej v roku 1863. Nález prevzali do úschovy pracovníci KPÚ Banská Bystrica. V tejto časti areálu bol nariadený záchranný archeologický výskum. Otvorenie časovej schránky sa uskutočnilo dňa 8. júla 2015 v priestoroch KPÚ Banská Bystrica, pracoviska Lučenec za prítomnosti osôb zodpovedných za dokumentovanie, reštaurovanie, popísanie a uloženie nálezu. Sklenená valcovitá nádoba bola tmelená kriedovým tmelom. Zodpovedný reštaurátor Mgr. art. Š. Kocka a Mgr. art. M. Janšto otvorili sklenenú nádobu a obsah prefiltrovali. Podľa predbežných hypotéz sa v nádobe nachádzala listina, ktorá mohla byť pamätnou zakladacou listinou uloženou pri výstavbe synagógy v roku 1863. Pravdepodobne sa v nádobe nachádzali aj papierové peniaze. Reštaurátorovi Mgr. art. Š. Kockovi sa nepodarilo identifikovať z fragmentálne dochovanej hmoty vo vode, či sa jednalo o zvyšky listiny, prípadne o papierové peniaze. Sklenená nádoba bola odborne očistená a zreštaurovaná do prezentačnej podoby. Vo vode sa okrem fragmentov papiera nachádzali aj mince rôznej nominálnej hodnoty. Po otvorení nádoby sa objavilo 14 kusov mincí prevažne zo strieborného a medeného kovu. Mince boli vzápätí

odborne vyčistené, tak aby sa dali spracovať. O ich odborné spracovanie bola požiadaná riaditeľka MV SR Štátneho archívu, pobočka Lučenec, historička Mgr. K. Becániová.

V júli 2015 bol prijatý námet umelca Petra Kalmusa o umiestnenie diela MEMENTO, ktoré pripomína židovské obeť holokaustu odvečené zo Slovenska.

Smutný osud staviteľov minul osud tejto stavby. Po 90 rokoch ostáva zachovaná budúcim generáciám ako doklad kultúrneho a architektonického dedičstva. Naša generácia vtlačila svoju pečať pri jej obnove. Všetky nové funkcie a fikcie sme dokumentovali a fotografovali. Budúcnosť bude mať možnosť sa vrátiť k podstate stavby. Tak na sklonku roku 2015 sa vízia stala skutočnosťou.